ТРИБУНА ДОКТОРАНТА І АСПІРАНТА

DOI: 10.31359/2079-6242-2022-46-168
УДК 343.545

К. В. Вареник, аспірантка відділу дослідження проблем кримінального права Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України

ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ РОДОВОГО ТА ВИДОВОГО ОБ'ЄКТІВ ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТАТТЕЮ 303 КК УКРАЇНИ

Постановка проблеми. Питання щодо родового об'єкта сутенерства та втягнення особи в заняття проституцією (ст. 303 КК України), так само як і всіх інших кримінальних правопорушень, передбачених розділом XII Особливої частини КК, вирішується в науці кримінального права неоднаково. Його дослідженню присвятили свої роботи В. В. Вітвіцька, Н. О. Горб, І. М. Даньшин, С. Ф. Денисов, О. М. Костенко, І. П. Лановенко, П. С. Матишевський, Б. М. Одайник, Н. О. Петричко, О. П. Рябчинська, П. П. Сердюк, І. О. Топольскова, Н. С. Юзікова, С. С. Яценко та інші науковці.

Одна група правників дотримується позиції, згідно з якою кримінальні правопорушення, відповідальність за які передбачено розділом XII Особливої частини КК, мають єдиний спільний родовий об'єкт, що випливає із самої назви цього розділу – громадський порядок і моральність[1]. Друга група дослідників відстоюють позицію щодо наявності у розділі XII Особливої частини КК двох різних (самостійних, окремих) родових об'єктів кримінально-правової охорони[2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Про єдиний об'єкт відповідних злочинів зазначають також І. Г. Поплавський і Л. С. Кучанська, проте вони характеризують його більш широко, ніж учені, позиції яких було наведено вище. На їх погляд, це сукупність суспільних відносин, що забезпечують громадський порядок, нормальні умови життя людей та їх діяльність, суспільну моральність[3]. Із цього приводу вважаємо за необхідне зауважити, що потреби в такому докладному переліку суспільних відносин немає, адже «нормальні умови життя людей та їх діяльність» є складовими громадського порядку, причому складовими головними, визначальними, такими, що відбивають квінтесенцію цього поняття.

---

[1] Налуцишин В. В. 'Злочини проти громадського порядку та моральності' *Кримінальне право України. Особлива частина: навчальний посібник* В. К. Грищука, О. М. Омельчука (ред) (Хмельницького університету управління та права, 2016) 340; Пономаренко Ю. А. 'Загальна характеристика і види кримінальних правопорушень проти громадського порядку та моральності' *Кримінальне право України. Особлива частина: підручник* В. Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна (ред) (Право, 2020) 422; Базелюк В. В. *Кримінальна відповідальність за незаконне проведення пошукових робіт на об'єкті археологічної спадщини, знищення, руйнування або пошкодження об'єктів культурної спадщини: монографія*. (Право, 2020) 68; Гуляков К. В. 'Кримінально-правова характеристика незаконного проведення пошукових робіт на об'єкті археологічної спадщини, знищення, руйнування або пошкодження об'єктів культурної спадщини' (автореф. дис. канд. юрид. наук. Національний університет «Одеська юридична академія», 2021) 9

[2] *Кримінальне право України. Особлива частина: підручник* М. І. Мельника, В. А. Клименка (ред) (Атіка, 2009) 446; Плотнікова А. В. 'Кримінальна відповідальність за організацію заняття проституцією' (автореф. дис. канд. юрид. наук. Національна академія прокуратури, 2010) 10; Бандурка І. О. *Злочини проти моральності у сфері статевих стосунків: монографія*. (Золота миля, 2012) 91; Савченко А. В., Репецький С. П. *Суспільна моральність як об'єкт злочинних посягань: монографія*. (Тіповіт, 2012) 131; Ландіна А. В. *Охорона моральності за Кримінальним кодексом України: монографія*. (Наукова думка, 2013) 19; Калмиков Д. О., Данилевський А. О. *Кримінальна та адміністративна відповідальність за жорстоке поводження з тваринами: монографія*. (Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дидоренка, 2013) 121

[3] Поплавский И. Г. 'Преступления против общественного порядка и нравственности' *Уголовное право Украины. Общая и Особенная части: учебник* Е. Л. Стрельцова (ред) (Одиссей, 2002) 470; Кучанська Л. С. 'Злочини проти моральності' *Кримінальне право України. Особлива частина: підручник* Є. Л. Стрельцова (ред) (Одиссей, 2009) 254

В. В. Кузнецов зауважує, що злочини, передбачені розділом XII Особливої частини КК, спрямовані на завдання істотної шкоди громадському порядку і моральним основам життя суспільства. Сукупність цих відносин, на його думку, є «родовим та одночасно основними безпосередніми об'єктами зазначених злочинів»[1] Таку точку зору навряд чи можна визнати послідовною, адже одні й ті самі суспільні відносини не можуть утворювати поняття (об'єкт) різного рівня узагальнення *одночасно*. Безпосередній об'єкт завжди є частиною родового, а не збігається з ним за обсягом.

Не зовсім послідовно підходить до визначення родового об'єкта А. В. Ландіна. Спочатку вона зазначає, що одним із родових об'єктів досліджуваних злочинів є встановлений законодавством порядок відносин між людьми в суспільстві в сфері моральності[2], а в іншому – пише про те, що доцільність вживання терміна «статева моральність» в кримінальному праві збумовлена тим, що цей вид моральності є родовим об'єктом злочинного посягання[3]. Таким чином, у різних місцях монографії дослідниця визначає родовий об'єкт досліджуваних посягань неоднаково. Крім того, два наведені поняття мають різний обсяг. Вочевидь, у першому досліджуваному випадку йдеться про певний *вид* моральності, в другому – про всю сферу моральності *загалом*. Уявляється, що зазначене протиріччя було б цілком логічно подолати шляхом виділення видового (групового) об'єкта, чого, на жаль, А. В. Ландіна не робить.

На противагу цьому І. А. Головко, видовий об'єкт виділяє, проте визначає його так само як родовий. Досліджуючи злочин, передбачений ст. 299 КК «Жорстоке поводження з тваринами», вона зазначає, що його родовим об'єктом необхідно вважати «суспільні відносини, що складаються у сфері охорони моральності», а видовим – «моральність як специфічна форма суспільних відносин, які традиційно склалися в процесі суспільного розвитку і відображають культурні, національні, релігійні особливості буття людини»[4]. Виходить, що за обсягом родовий і видовий об'єкти є однаковими, оскільки і в першому, і в другому випадку дослідниця веде мову про моральність, спочатку лише називаючи її, а потім розкриваючи певним чином це поняття.

Метою статті є з'ясування родового та видового об'єктів злочину, передбаченого ст. 303 КК України.

Виклад основного матеріалу. Ознайомлення з науковою літературою свідчить про те, що під моральністю слід розуміти певне впорядковане явище, вимоги до поведінки людей, правила, стан, результат, порядок, що досягається (має місце) за умови дотримання моралі. Коли ж норми моралі не дотримуються (порушуються), моральність як явище відсутнє. З цього випливає, що мораль є первинною щодо моральності. Тому під час визначення видового (та частини родового) об'єктів досліджуваних злочинів слід вести мову про мораль, а не про моральність.

Водночас, поглянувши на ситуацію під іншим кутом зору, можна стверджувати, що без моральності моральні норми є мертвими, аналогом кантівської «речі в собі», існують як певне статичне явище, і лише їх дотримання або не дотримання втілюють їх у життя. При цьому таке дотримання або недотримання відбувається постійно, протягом усього часу: якісь особи порушують відповідні норми, а якісь ні. Тому ці поняття «мораль» і «моральність» існують одночасно, їх можна розділити лише умовно, в свідомості дослідника (суб'єкта пізнання). Ця ситуація є схожою з тією, що виникає під час дослідження складу кримінального правопорушення, де об'єктивна і суб'єктивна сторони існують одночасно, виявляються у вчиненому діянні одномоментно і виокремлюються лише для зручності правозастосувача, який здійснює процес кваліфікації.

Іншу позицію відстоює І. О. Бандурка, зазначаючи, що моральність є насамперед внутрішнім ставленням, визнанням, мірою реалізації норм моралі окремою людиною, а тому передбачає суб'єктивне сприйняття норм моралі, на основі чого формується особисте внутрішнє відчуття доброго і поганого, що трансформується у певну поведінку, впливаючи на вибір її варіантів стосовно себе, інших людей і суспільства в цілому. Тому, на її погляд, об'єктом кримінально-правової охорони є саме моральність, а не мораль. Окремий злочин, зазначає дослідниця, навряд чи може завдати шкоди суспільній моралі *в цілому*. Мораль,

[1] Кузнецов В. В. *Злочини проти громадського порядку та моральності: практичний посібник* (Паливода А. А., 2007) 26

[2] Ландіна А. В. *Охорона моральності за Кримінальним кодексом України: монографія*. (Наукова думка, 2013) 19

[3] – 49

[4] Головко І. А. 'Кримінальна відповідальність за жорстоке поводження з тваринами' (автореф. дис. канд. юрид. наук Київський національний університет внутрішніх справ, 2010) 9

ні її переконання, є більш стабільною категорією, і її зміна відбувається на більших значних проміжках часу, аніж моральність, яка може змінюватися за життя людини безліч разів[1]. З приводу викладеного зауважимо про таке. Не заперечуючи проти того, що окремий злочин навряд чи може завдати шкоди суспільній моралі в цілому, відзначаємо, що варто зробити акцент на іншому. Головне тут – підкреслити *суспільний характер* уявлень про добро, зло, честь, гідність тощо (на противагу індивідуальному характеру таких уявлень кожної конкретної людини). Тобто об'єктом кримінально-правової охорони є те, що притаманне суспільству в цілому (принаймні, переважній більшості його членів), а не відсилає нас до аналізу уявлень кожного індивіда та пошуку відповіді на запитання, чи постраждали його уявлення у відповідній сфері або ні. На противагу цьому, І. О. Бандурка стверджує, що «моральність людини (кількох людей) є безпосереднім потенційно уразливим об'єктом, якому може бути завдана шкода»[2]. З нашої точки зору, в такій інтерпретації у кожному конкретному випадку вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 303 КК, слід буде шукати (встановлювати) конкретних осіб, яким було завдано шкоду внаслідок діяльності певного сутенера або особи, яка втягнула (чи примушувала) іншу до заняття проституцією. Крім того, виникає запитання: а як тоді бути з випадками, коли таких осіб не знайдеться (не вдасться встановити)? Скажімо, коли про відповідну діяльність ніхто із сторонніх осіб (членів суспільства) взагалі не знав. У таких випадках залишається шукати потенційних потерпілих серед клієнтів, «споживачів» сексуальних послуг, та констатувати, що у разі відсутності їх «надавачів» та осіб, які забезпечують їх надання, не було б і попиту, виключалася б сама можливість задоволення сексуальних потреб у відповідний спосіб. Це, у свою чергу, унеможливлювало б уявлення потенційних клієнтів про таку поведінку як про припустиму, внаслідок чого вони б залишилися «більш моральними», ніж за умов, коли в суспільстві існує відповідне явище. Навряд чи вирішення питання у такий спосіб можна вважати послідовним. Тому позицію І. О. Бандурки, що злочин завдає шкоди не суспільній моралі в цілому, а моральності людини (кількох людей) не можна визнати обґрунтованою. Викладене, окрім цього, переконує в тому, що під час характеристики об'єкта кримінальних правопорушень слід вести мову не про моральність, а про мораль.

Наприкінці слід зауважити, що Закон України «Про захист суспільної моралі» від 20 листопада 2003 р. визначає, що суспільна *мораль* – система етичних норм, правил поведінки, що склалися у суспільстві на основі традиційних духовних і культурних цінностей, уявлень про добро, честь, гідність, громадський обов'язок, совість, справедливість[3]. Як бачимо, законодавець дає визначення *суспільній*, а не громадській *моралі*, що є аргументом на користь використання саме такого словосполучення під час з'ясування видового об'єкта розглядуваного злочину.

З нашої точки зору, вживання різних термінів «моральність» і «мораль» під час визначення об'єкта кримінально-правової охорони можна пояснити тим, що Закон України «Про захист суспільної моралі» було прийнято у 2003 р., тобто вже після Кримінального кодексу України 2001 р. У названому Законі йдеться саме про мораль (ст. 1), а не про моральність, тоді як в назві розділу XII Особливої частини КК навпаки. Слід відзначити, що в загальній теорії права не піддається сумніву теза про те, що регулятивні норми є первісними і визначальними щодо норм охоронних. Другі мають своїм призначенням охорону суспільних відносин, які регулюються першими, без наявності яких вони стають беззмістовними і не можуть виникнути взагалі. Зважаючи, що норми наведеного закону є за своєю правовою природою регулятивними, а більшість норм КК (у тому числі й розділу XII його Особливої частини) – охоронними, то під час виникнення сумнівів щодо того, положення якого з цих законодавчих актів є первісними і визначальними в досліджуваній сфері, перевагу слід віддати положенням регуляторної, а не охоронної галузі права (і законодавства). Це є аргументом на користь того, що об'єктом досліджуваного злочину (злочинів) є суспільна мораль, а не громадська моральність. Взагалі слід вказати, що під кутом зору хронології було б більш правильним спочатку приймати законодавчі акти регулятивних галузей права, і лише потім, з урахуванням їх по-

[1] Бандурка І. О. *Злочини проти моральності у сфері статевих стосунків: монографія*. (Золота миля, 2012) 94–96.

[2] – 95

[3] Про захист суспільної моралі: Закон України від 20.11.2003 № 1296-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1296–15#Text (дата звернення: 03.10.2023 р.)

ложень, забезпечувати їх виконання (забезпечення, охорону) за допомогою охоронних галузей права. Насмілимось висловити припущення, що у разі, якщо Закон України «Про захист суспільної моралі» було прийнято не у 2003 році, а раніше, ще перед ухваленням КК 2001 р., розробники останнього в назві розділу XII зазначили б про суспільну мораль, а не громадську моральність.

Висновки. Викладене дозволяє стверджувати, що кримінальні правопорушення, передбачені розділом XII Особливої частини КК (у тому числі й ст. 303), мають єдиний спільний родовий об'єкт. Ним є суспільні відносини, що забезпечують громадський порядок і суспільну мораль.

Видовим об'єктом злочину, передбаченого ст. 303 КК, є суспільні відносини, що забезпечують суспільну мораль, тобто систему етичних норм, правил поведінки, що склалися у суспільстві на основі традиційних духовних і культурних цінностей, уявлень про добро, честь, гідність, громадський обов'язок, совість, справедливість.

REFERENCES

List of legal documents

Legislation

1. Pro zakhy'st suspil'noyi morali: Zakon Ukrayiny' vid 20.11.2003 № 1296-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1296–15#Text (in Ukrainian).

Bibliography

Authored books

2. Bazelyuk V. V. *Kry'minal'na vidpovidal'nist' za nezakonne provedennya poshukovykh robit na ob'yekti arkheologichnoyi spadshhy'ny', zny'shhennya, rujnuvannya abo poshkodzhennya ob'yektiv kul'turnoyi spadshhy'ny': monografiya* [Criminal liability for the illegal conduct of sound tests at sites of archaeological destruction, depletion, ruination or deterioration of sites of cultural destruction: monograph] (Pravo, 2020) 224 (in Ukrainian).
3. Bandurka I. O. *Zlochyny proty moralnosti u sferi statevy'kh stosunkiv: monografiya* [Crimes against morality in the field of sexual relations: monograph] (Zolota my'lya, 2012) 224 (in Ukrainian).
4. Kalmy'kov D. O., Dany'levs'ky'j A. O. *Kry'minal'na ta administraty'vna vidpovidal'nist' za zhorstoke povodzhennya z tvary'namy': monografiya* [Criminal and administrative liability for cruelty to animals: monograph] (Lugans'kogo derzhavnogo universy'tetu vnutrishnikh sprav imeni E. O. Dy'dorenka, 2013) 616 (in Ukrainian).
5. Landina A. V. *Okhorona moral'nosti za Kry'minal'ny'm kodeksom Ukrayiny': monografiya* [Protection of morality according to the Criminal Code of Ukraine: monograph] (Naukova dumka, 2013) 204 (in Ukrainian).
6. Savchenko A. V. *Repecz'ky'j S. P. Suspil'na moral'nist' yak ob'yekt zlochy'nny'kh posyagan': monografiya* [Social morality as an object of criminal encroachments: monograph] (Tipovit, 2012) 280 (in Ukrainian)

Edited books

7. Melnika M. I., Klimenka V. A. (red) *Kry'minal'ne pravo Ukrayiny'. Osobly'va chasty'na: pidruchny'k* [Criminal law of Ukraine. Special part: textbook Melnika M. I., Klimenka V. A. (ed)] (Atika, 2009) 744 (in Ukrainian).

Part of the books

8. Kuchans'ka L. S. (red) *Zlochy'ny' proty' moral'nosti'. Kry'minal'ne pravo Ukrayiny'. Osobly'va chasty'na: pidruchny'k* [Crimes against public order and morality' Criminal law of Ukraine. Special parts: textbook] (Ody'ssej, 2009) 254–270 (in Ukrainian)
9. Nalucy'shy'n V. V. (red) *Zlochy'ny' proty' gromads'kogo poryadku ta moral'nosti' Kry'minal'ne pravo Ukrayiny'. Osobly'va chasty'na: navchal'ny'j posibny'k V. K. Gry'shhuka, O. M. Omel'chuka* [Nalutsyshyn V. V. 'Crimes against public order and morality' Criminal Law of Ukraine. Special part: textbook V. K. Hryshchuk, O. M. Omelchuk (ed.)] (Khmel'ny'cz'kogo universy'tetu upravlinnya ta prava, 2016) 340–370 (in Ukrainian).
10. Ponomarenko Yu. A. *'Zagal'na xaraktery'sty'ka i vy'dy' kry'minal'ny'x pravoporushen' proty' gromads'kogo poryadku ta moral'nosti' Kry'minal'ne pravo Ukrayiny'. Osobly'va chasty'na: pidruchny'k V. Ya. Taciya, V. I. Bory'sova, V. I. Tyutyugina (red)* [Ponomarenko Yu. A. 'General characteristics and types of criminal offenses against public order and morality' Criminal Law of Ukraine. Special part: textbook V. Ya. Tatsiy, V. I. Borisov, V. I. Tyutyugin (ed.)] (Pravo, 2020) 422–437 (in Ukrainian).
11. Poplavsky'j Y'. G. Prestupleny'ya proty'v obshhestvennogo poryadka y' nravstvennosty'' Ugolovnoe pravo Ukray'ny. Obshhaya y' Osobennaya chasty': uchebny'k E. L. Strel'czova (red) [Poplavsky I. G. 'Crimes against public order and morality' Criminal law of Ukraine. General and Special parts: textbook by E. L. Streltsov (ed.)] (Ody'ssej, 2002) 470–482 (in Russian).

Thesis abstract

12. Golovko I. A. 'Kry'minal'na vidpovidal'nist' za zhorstoke povodzhennya z tvary'namy' [Criminal liability for cruelty to animals] (avtoref. dys. kand. yuryd. nauk. Ky'yivs'ky'j nacional'ny'j universy'tet vnutrishnix sprav, 2010) 20 (in Ukrainian).
13. Gulyakov K. V. 'Kry'minal'no-pravova xaraktery'sty'ka nezakonnogo provedennya poshukovy'x robit na ob'yekti arxeologichnoyi spadshhy'ny', zny'shhennya, rujnuvannya abo poshkodzhennya ob'yektiv kul'turnoyi spadshhy'ny' [Criminal law characteristics of illegal search operations at an archaeological heritage site, destruction, destruction or damage to cultural heritage sites] (avtoref. dys. kand. yuryd. nauk, Nacional'ny'j universy'tet «Odes'ka yury'dy'chna akademiya», 2021) 20 (in Ukrainian).
14. Plotnikova A. V. 'Kry'minal'na vidpovidal'nist' za organizaciyu zanyattya prosty'tuciyeyu' [Criminal responsibility for organizing prostitution] (avtoref. dys. kand. yuryd. nauk, Nacional'na akademiya prokuratury, 2010) 20 (in Ukrainian).

Вареник К. В.
Проблеми визначення родового та видового об'єктів злочину, передбаченого статтею 303 КК України

У статті розглянуто наявні в науці підходи до визначення родового та видового об'єктів злочину сутенерства та втягнення особи в заняття проституцією (ст. 303 КК України). Зазначено, що одна група правників притримується позиції, згідно якої кримінальні правопорушення, відповідальність за які передбачено розділом XII Особливої частини КК України, мають єдиний спільний родовий об'єкт, який випливає із самої назви цього розділу – громадський порядок і моральність. Водночас друга група науковців відстоюють позицію щодо наявності у цьому розділі двох різних (самостійних, окремих) родових об'єктів кримінально-правової охорони.

Зроблено висновок, що в науковій літературі під моральністю розуміють певне впорядковане явище, вимоги до поведінки людей, правила, стан, результат, порядок, що досягається (має місце) за умови дотримання моралі. В тому ж випадку, коли норми моралі не дотримуються (порушуються) – моральність як явище відсутнє. З цього виплива, що мораль є первинною щодо моральності. Тому під час визначення видового (та частини родового) об'єктів досліджуваних злочинів слід вести мову про мораль, а не про моральність. Водночас поглянувши на ситуацію під іншим кутом зору, можна стверджувати, що без моральності моральні норми є мертвими, аналогом кантівської «речі в собі», існують як певне статичне явище і лише їх дотримання або не дотримання втілюють їх у життя. При цьому таке дотримання або недотримання відбувається постійно, протягом часу якісь особи порушують відповідні норми, а якісь ні. Тому ці поняття «мораль» і «моральність» існують одночасно, їх можна розділити лише умовно, в свідомості дослідника (суб'єкта пізнання).

Відзначається, що згідно Закону України «Про захист суспільної моралі» від 20 листопада 2003 р., суспільна мораль – це система етичних норм, правил поведінки, що склалися у суспільстві на основі традиційних духовних і культурних цінностей, уявлень про добро, честь, гідність, громадський обов'язок, совість, справедливість. Тобто законодавець дає визначення суспільній, а не громадській моралі, що є аргументом на користь використання саме такого словосполучення під час з'ясування видового об'єкту розглядуваного злочину.

Ключові слова: *кримінальне право, кримінальні правопорушення проти громадського порядку та моральності, кримінальні правопорушення проти моральності, сутенерство, втягнення особи в заняття проституцією.*

Varenyk K. V.
Problems of determining the generic and species objects of crime, under Article 303 of the Criminal Code of Ukraine

The article analyzes the approaches available in science for defining the generic and specific aspects of the crime of pimping and involvement in prostitution (Article 303 of the Criminal Code of Ukraine). It is indicated that one group of lawyers holds the position that criminal offenses, for which liability is provided in Section XII of the Special part of the Criminal Code of Ukraine, have a single common generic object. This common object is inferred from the very name of this section – public order and morality. At the same time, the second group of scholars defends the position that this section contains two different (independent, separate) generic objects for the protection of criminal law.

The conclusion drawn is that in scientific literature, morality is understood as a certain orderly phenomenon with requirements for human behavior, rules, state, result, and order that is achieved when morality is observed. In the same

case, when the norms of morality are violated, morality as a phenomenon is absent. It follows that morality is primary to morality. Therefore, when determining the species (and part of the generic) objects of the crimes under study, the discussion should be about morality, not morality. However, looking at the situation from a different perspective, one can argue that without morality, moral norms are dead, analogous to Kant's «things in themselves,» existing as a static phenomenon. Only their observance or nonobservance brings them to life. Such compliance or non-compliance occurs constantly over time, with some people violating the relevant norms and others not. Hence, the concepts of «morality» and «morality» exist simultaneously and can be divided only conditionally, in the mind of the researcher (subject of cognition).

It is noted that, according to the Law of Ukraine «On Protection of Public Morality» of November 20, 2003, public morality is a system of ethical norms and rules of conduct that have developed in society based on traditional spiritual and cultural values. These values include ideas about goodness, honor, dignity, social duty, conscience, and justice. In other words, the legislator defines public, not state, morality, supporting the use of this particular phrase when defining the specific object of the crime in question.

***Keywords**: criminal law, criminal offenses against public order and morality, criminal offenses against morality, pimping, involvement of a person in prostitution.*

Стаття надійшла до редакції:10.09.2023 р.
Прийнята до друку: 20.11.2023 р.